

N. A. Boccius – život a dílo

Norbertus Adamus Boccius (*1731 Temešvár, †1806 Valtice) byl významný člen řádu milosrdných bratří, mimo jiné především lékař a botanik. Přesto je jeho odkaz široké veřejnosti nepřiliš známý a jeho dílo čeká na detailní prozkoumání a popis.

Boccius (foto č. 1) se narodil v Temešváru (na území dnešního Rumunska) do rodiny významného vojenského lékaře, jeho matka se však po brzkém ovdovění s dětmi přesunula do Vídně. Nižší vzdělání mladík získal ve Znojmě, pak studoval anatomii v Praze, kde také vstoupil do řádu milosrdných bratří a v roce 1749 složil řeholní slib. Následovala jeho studia ve Vídni, kde se věnoval chirurgii a následně získal diplom ranlékaře. Podle novějších pramenů byl bezesporu chirurgem, ale ne promovaným lékařem. Ve Vídni měl také pravděpodobně příležitost zdokonalit se v botanice, jelikož zahrady v Schönbrunnu vynikaly rozmanitou sbírkou rostlin. Tu doplňoval například významný botanik Nikolaus Joseph von Jacquin, který se vydal mimo jiné na čtyřlétou výpravu do Karibiku, kde našel a popsal nové exotické druhy. Byl také jedním z propagátorů nového botanického systému a názvosloví dle Karla Linného a lze předpokládat, že Boccia v jeho díle ovlivnil.

Po krátkém působení v konventu v Gorici (město na slovinsko-italském pomezí) jako představený přišel Boccius v roce 1763 do valtického konventu učit na zdejší medicínsko-chirurgické škole. Řád milosrdných bratří působil ve Valticích již od roku 1605, jednalo se o jejich první konvent založený severně od Alp (foto č. 2). Pro působení řádu a následný rozvoj jím spravované nemocnice byla nesmírně důležitá podpora vlastníků zdejšího panství, rodu Liechtensteinů, pro něž byly Valtice hlavním sídlem v Dolním Rakousku.

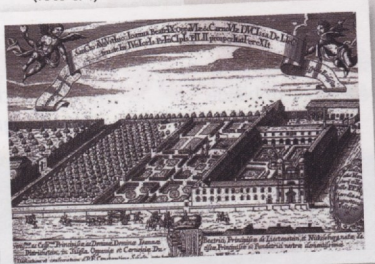
Díky svým vynikajícím odborným, učitelským i organizačním schopnostem se stal Boccius již nedlouho po svém příchodu do Valtic, v roce 1766, převorem místního konventu, do této funkce byl následně zvolen ještě šestkrát. V letech 1784 – 1797 dokonce zastával funkci provinciála, z Valtic řídil celou rakousko-uherskou provincii řádu a na četných služebních cestách měl možnost poznávat nové rostliny, ale také šířit své botanické a zahradnické znalosti.

Od roku 1778 se Boccius také stal ředitelem řádové medicínsko-chirurgické školy, která dosáhla velmi vysoké úrovně a po zrušení školy pražské se ta valtická stala jedinou v celé provincii. Tato škola měla charakter dvouletého ošetrovatelského a chirurgického studia připravující adepty na studium medicíny na vysoké škole. Vyučovala se anatomie, nižší chirurgie, nauka o obvazech a ošetřování nemocných, ale také botanika a pěstování léčivých rostlin. Lze předpokládat, že právě pro výuku studentů vytvořil Boccius svá díla, dva rozsáhlé soubory herbářů.

Prvním z nich je soubor vyliisovaných rostlin, dílo nazvané „Herbarium vivum vel collectiones botanicae factae a F. Norberto Boccius S. Ordinis S. Ioannis de Deo et conventus Feldspersgensi pro tempore priore anno MDCLXVI“ (v překladu *Živý herbář neboli botanické sbírky bratra Norberta Boccia z řádu sv. Jana z Boha toho času převora valtického kláštera 1766*). Herbářem se během renesance měla na mysli především kniha s vyobrazením rostlin a popisem jejich použití, jedním z nejvýznamnějších děl tohoto typu je Mathioliho „Herbář jinak bylinář velmi užitečný...“ poprvé česky vydaný v roce 1562. Jeden z prvních herbářů v dnešním slova smyslu, tedy sbírku vyliisovaných rostlin, tehdy nazývanou jako *hortus siccus*, vytvořil pravděpodobně Luca Ghini v polovině 16. století v Itálii. Tento způsob se následně velmi rychle šířil po Evropě, například v broumovském klášteře bylo nalezeno dílo vytvořené patrně na konci 16. století v okolí Bodamského jezera ve Švýcarsku a obsahující 358 vyliisovaných rostlin. Za nejstarší dochovanou sbírku vyliisovaných rostlin vzniklou na českém území je považováno dílo Jana Františka Beckovského z konce 17. století. Jedná se však o dílo nepřiliš obsáhlé (asi 200 druhů), některé rostliny jsou dokonce nepřesně určené. Bocciovo dílo „Herbarium vivum...“ lze tedy považovat za jedno z nejstarších svého druhu na českém území, téměř určitě na Moravě, a navíc vyniká svou obsáhlostí. Jedná se



(foto č. 1)



(foto č. 2)



(foto č. 3)

o 3 svazky o rozměrech 50 x 35 cm vázané v kůži (foto č. 3), dva díly mají po 205 stranách s vylisovanými rostlinami (foto č. 4), třetí svazek obsahuje 122 stran s rostlinami a navíc 46 stran s abecedním rejstříkem všech druhů. Celkem obsahuje tento herbář více než 1 130 precizně vylisovaných rostlin, ty jsou celoplošně nalepeny na ruční papír, nejspíše škrabčím lepidlem. Na většině stran se nachází několik rostlin (foto č. 5) a jsou pomyslně usazeny do malovaných okrasných nádob (foto č. 4 a 5). Pro popisky Boccius však uváděl ještě názvy používané před zavedením systému Karla Linného, navíc bez citace autorů, což může ztížit správnou identifikaci druhů. V herbáři se nacházejí druhy především léčivé a užitkové, ale i plané (pocházející pravděpodobně z oblasti jižní Moravy), nebo pěstované běžně. Avšak dílo obsahuje také druhy okrasné, a dokonce i některé poněkud exotické exempláře, například je zde vylisován list papáji (*Carica papaya*). Rostliny se zachovaly v poměrně dobrém stavu, u některých je patrná například barva květu (foto č. 6). Je až s podivem, že tento herbář přežil i turbulentní události minulého století, nyní je uložen v řádovém archivu milosrdných bratří v Brně.

Druhé Bocciovo unikátní dílo má téměř charakter encyklopedie, jedná se o 14 svazků o rozměrech 52 x 31 cm s nádhernými akvarelovými botanickými ilustracemi. První díl s názvem „*Liber regni vegetabilis retinens plantas ad vivum pictas ab admodum reverendo ac venerabili patre Norberto Boccio ord. S. Joannis de Deo actuali Priori Feldsbergensi collectae et a Josepho, Francisco et Ferdinando Bauer pictae*“ (v překladu „*Kniha království zachovaných rostlin z živých namalovaných od důstojného a velebného otce Norberta Boccia Sv. řádu Sv. Jana z Boha, převora valtického, sebraná a od Josefa, Františka a Ferdinanda Bauerových namalovaná*“) pochází z roku 1777, další díly již byly nazvány „*Hortus botanicus*“ (Zahradnická), poslední svazek má dataci 1804. Velkou část botanických ilustrací pro toto dílo vytvořili bratři Bauerové, valtičtí rodáci, kteří se proslavili jako vynikající malíři rostlin i botanikové, účastnili se například i několika botanických výzkumných cest po celém světě. Do pozdějších svazků přispívali i další malíři, Jacob Walter a řádový bratr Stanislav Figenschuh. Celkem do 2 750 obrazů Boccius zahrnul veškeré jemu známé rostliny. Oproti dílu *Herbarium vivum* je každý druh popsán užívanými latinskými jmény již s citací autorů, současně je už uvedeno také synonymum dle systému Linného (označeno zkratkou S.P.L.). Dále jsou připsány poznámky především o tom, zda



(foto č. 4)



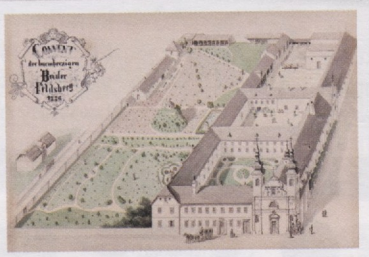
(foto č. 5)



(foto č. 6)



(foto č. 7)



(foto č. 8)

se jedná o rostlinu planě rostoucí, či pěstovanou, o výrazných botanických vlastnostech či vegetačním typu (například druh slanomilný, vodní...). Rostliny jsou zachyceny velmi precizně a věrohodně. Malby zdůrazňují důležité morfologické znaky, například přítomnost chlupů, někdy je přidán i detailní pohled na květ a jeho části. Dílo je vypracováno systematicky, každý svazek je věnován určité části rostlinstva, například druhům mířkovitým, vikvovitým nebo skupině exotických rostlin. Součástí každého souboru je i seznam zahrnutých druhů, poslední svazek obsahuje index společný pro všechny díly. Herbář byl po dokončení věnován knížeti Aloisi I. Josefovi, který za to podpořil provoz valtické řádové nemocnice. Dnes je tato evropsky unikátní sbírka uložena v sídle Liechtensteinů ve Vaduzu.

Boccius zemřel ve Valticích v roce 1806 a byl pochován na místním hřbitově. Jeho odkaz je však dodnes přínosný. Z botanického pohledu přispěl například k mapování výskytu určitých druhů, nalezl třeba v oblasti jižní Moravy katrán tatarský (katrán tatársky, *Crambe tatarica*), který se v současné době na našem území vyskytuje pouze velmi vzácně v panonských stepích (foto č. 7). Významná byla také Bocciova činnost zahradnická, šlechtitelská a sadařská. Zasadil se o založení zahrady léčivých rostlin u valtického kláštera (foto č. 8) a dalších konventů kam v rámci své funkce provinciála zavítal. Léčivým rostlinám přikládal velkou váhu při léčení nemocných v řádových nemocnicích, současně byl prodej léků i významným zdrojem financí pro klášter. Ve valtických hradbách přikopech také založil sad a věnoval se pěstování ovocných stromů, jako jsou meruňky, broskvoně a ořešáky. Nabádal k zakládání rostlinných sbírek, jakýchsi předchůdců dnešních genových bank. I díky jeho dobrým vztahům s Liechtensteiny navázal na jeho úsilí například knížecí úředník Theobald Wallberg, který v roce 1804 založil v Lednici první zemědělskou školu a založil tradici zahradnického vzdělání na jižní Moravě, dodnes udržovanou střední vinařskou školou ve Valticích a Zahradnickou fakultou Mendelovy univerzity v Brně sídlící v Lednici.

Podpořeno projektem NAKI III – DH23P03OVV044 – Historie užívání a pěstování léčivých rostlin jako součást národní a kulturní identity.
¹Zahradnická fakulta Mendelovy univerzity v Brně

²Konvent milosrdných bratří, Brno

³Katedra historie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

LIEČIVÉ RASTLINY

léčivé rostliny

3|2024 61.ročník 2,50€

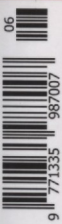
Silymarín

– biologické účinky a nové poznatky

Kadidlovník a harpagofyt
nielen pri reumatoidnej artritíde

**Zdravé
chudnutie**

Machovka – Physalis
okrasná rastlina a zdroj vitamínov



PREDPLATNÉ NA DVOJMESAČNÍK LIEČIVÉ RASTLINY – LÉČIVÉ ROSTLINY NA ROK 2024

ROČNÉ PREDPLATNÉ 10 EUR, objednávka je určená novým predplatiteľom!

Meno priezvisko (titul) (názov organizácie)

Ulica, č.domu: PSČ, mesto:

Žiadam zaslať faktúru ☐ poštovou poukážku ☐

IČO: DIČ: Peňažný ústav, číslo účtu:

Telefón: E-mail:

Dátum: Podpis:

MOŽNOSŤ OBJEDNANIA PRIAMO OD NÁS

Objednávku zašlite na poštovú adresu: Vydavateľstvo HERBA, spol. s r.o., Bárdošova 3, 831 01, Bratislava, tel.: 02/5477 6683, e-mail: objednavky.herba@centrum.sk, Bankové spojenie: VÚB, a.s., Šintavská ul., č.ú.: IBAN SK 52 0200 0000 0010 0014 3022, SWIFT / ISIC: SUBA SK BX

Vážení čitateľa,

v snahe predísť prerušeniu odberu a nedorozumeniam v zasielaní nášho časopisu, vás chceme poprosiť o kontrolu úhrady predplatného na tento rok. Pri platbe bankovým prevodom uveďte do správy svoje meno a adresu, aby sme vedeli správne priradiť úhradu a vyhli sa možným problémom.

Ďakujeme

Redakcia

OZNAM PRE PREDPLATITELOV Z ČESKEJ REPUBLIKY!

Vážení českí predplatelia,

vzhľadom na to, že sa nám nepodarilo dohodnúť so žiadnym českým distribútorom tlačovín, budeme časopis posielat do ČR cez nášho partnera na Slovensku. Ako iste viete, cena poštovného do ČR je veľmi vysoká. Aby sme optimalizovali cenu celoročného predplatného, pristúpili sme k rozhodnutiu, že časopis bude zasielaný po dvoch číslach naraz (č. 1 a 2 spolu koncom apríla, č. 3 a 4 koncom augusta a č. 5 a 6 v decembri). **Celková cena predplatného na rok 2024 je 20 eur / 6 čísel.** Predplatné možno objednať iba na celý rok na mailovej adrese: objednavky.herba@gmail.com. Predplatiteľom budeme posielat faktúru, potrebné údaje sú uvedené vyššie v objednávke na predplatné (kontakty, číslo účtu). Pri platbe bankovým prevodom uveďte do správy svoje meno a adresu, tiež poznámku LR 2024 CR, aby sme vedeli správne priradiť úhradu a vyhli sa možným problémom.

Ďakujeme za porozumenie.

Mgr. A. Trifkovič

Vydavateľstvo HERBA, spol. s r.o.

objednavky.herba@centrum.sk

Partner časopisu LIEČIVÉ RASTLINY – LÉČIVÉ ROSTLINY



Vydáva: HERBA, spol. s r. o., Bárdošova 3, 831 01 Bratislava, IČO 31 390 421, riaditeľ vydavateľstva: Mgr. Milan Lehký, šéfredaktor: prof. PharmDr. Pavel Mučaji, PhD., výkonný redaktor: doc. PharmDr. Silvia Bittner Fialová, PhD., inzercia: herbapress1@gmail.com, grafická úprava: MADA studio s. r. o., Foto: Dionýz Dugas, Dreamstime.com, internet. Adresa redakcie: Slovenská zdravotnícka univerzita, Limbová 12, 833 03 Bratislava, tel.: 02/ 54 77 66 83, poštová adresa: Bárdošova 3, 831 01 Bratislava, tlač: FO ART s r. o., Bratislava, rozširuje: Mediaprint Kapa a ďalší distribútori. Informácie, objednávky predplatného a reklamácie: tel.: 02/ 54 77 66 83, 0911 446 477, objednavky.herba@centrum.sk. Registrácia EV 3202/09, ISSN 1335-9878. Redakcia si vyhradzuje právo na úpravu príspevkov. Za odbornú stránku príspevkov zodpovedajú autori. Vydavateľ neručí za kvalitu výrobkov a služieb ponúkaných v reklame jednotlivých firiem. Kopírovanie, znovupublikovanie alebo rozširovanie ktorejkoľvek časti sa povoľuje len so súhlasom vydavateľa. Vedecko-populárny časopis, dvojmesačník, jún 2024.

Redakčná rada

Ing. Pavol Čupka, PhD., doc. RNDr. Jaroslav Dušek, CSc., prof. RNDr. Daniel Grančai, CSc., prof. Ing. Miroslav Habán, PhD., prof. MUDr. Štefan Hrušovský CSc., Dr. SVS., prof. RNDr. Ľuděk Jahodář, CSc., doc. PharmDr. Renata Kubinová, Ph.D., PharmDr. Mgr. Elena Kurin, PhD., Mgr. Brigita Lehká, prof. RNDr. Karol Mičieta, PhD., MUDr. Karol Miha, doc. RNDr. Miloš Mikuš, CSc., prof. Ing. M. Nagy, CSc., doc. Ing. Jarmila Neugebauerová, Ph.D., MUDr. Ingrid Oppenbergerová, RNDr. Pavel Rác, doc. RNDr. Jiřina Spilková, CSc., prof. RNDr. Václav Suchý, DrSc., prof. PharmDr. Karel Šmejkal, Ph.D., Ing. Valdemar Štalmach, RNDr. Daniela Tekelová, CSc., Mgr. Jaroslav Tóth, PhD.